

Sune Sunesson

Staten, arbetarklassen och fackföreningsrörelsen

Den här uppsatsen är ett försök att sammanfatta vissa problem i förhållandet mellan staten och arbetarklassens organisationer. Jag kommer först att ta upp några mera allmänna frågor, om ”staten” och ”fackföreningar”, för att sedan ta upp de speciella sätt på vilka staten kan ingripa mot fackföreningsrörelsen. I ett avslutande avsnitt kommer jag in på ideologiska förhållanden inom arbetarrörelsen, och de konsekvenser som olika förhållanden till staten kan ha för arbetarrörelsen i det sammanhanget, liksom den påverkan på fackföreningsrörelsen och arbetarrörelsen i stort som olika ideologier om staten har haft.¹

Staten

I många moderna statsvetenskapliga och politiskt-sociologiska framställningar utmålas *statsbegreppet* som någonting förlegat och ofruktbart, som ett begrepp som väl kan täcka vissa empiriska realiteter, men inte vara ett grundläggande begrepp i en teori om politiken. Staten ses som en icke-unik organisation, låt vara med speciella uppgifter, och ”stats”-vetenskapen ges till uppgift att syssla med alla organisationer som på något sätt är ”politiska”.²

I amerikansk ”politisk vetenskap” har politik betraktats som inbegreppet av alla processer som har med fördelningen av begränsade resurser,³ eller, genom användande av uttrycket ”politiskt system”, på följande sätt: — Ett politiskt system är vilket som helst bestående mönster av mänskliga relationer som i viktig utsträckning innefattar styre, makt och auktoritet.⁴

Den här typen av ansats till politiska problem innebär att nästan alla mänskliga förhållanden kan ses som i viss mån politiska, eller som om de hade en politisk ”sida”. Uppenbarligen blir det då svårt att urskilja bestämda politiska strukturer i samhället, som också måste erkännas som *specifika* politiska organisationer.

Den utgångspunkt som jag har valt är en annan, den historiska materialismens politiska teori. Utgångspunkten för denna är antagandet om en politisk struktur som är säregen för ett visst produktionssätt.⁵ I ett samhälle som är indelat i klasser kommer strukturellt bestämda, antagonistiska klasskillnader att råda. Staten är det organiserade medlet för att hålla samman ett samhälle trots sådana motsättningar, och staten återskapar förutsättningarna för klasssamhällets vidare bestånd. Förhållandet mellan olika klasser, och olika klassers förhållande till de av-

¹ Jag har tidigare tagit upp dessa frågor i artiklar i *Zenit*, nr 13 och 15 (1969) samt i min lic avhandling *Stat och fackförbund* (1971).

² Robert A Dahl, *Modern Political Analysis* (Englewood Cliffs, N.J., 1964). Boken finns också i två svenska upplagor.

³ H Lasswells berömda bok *Politics: Who gets What, When, How?* uttrycker redan genom sin titel det sätt på vilket Lasswell försöker formulera ett generellt politikbegrepp som onödiggör statsbegreppet.

⁴ Dahl, a.a.

⁵ Klassiska formuleringar av den historiska materialismens ståndpunkter till dessa frågor ges i Friedrich Engels' *Familjens, Privategendomens och Statens uppkomst*, av Lenin i *Staten och revolutionen* samt av Marx i flera arbeten, bl.a. i *Grundrisse*. En mycket intressant framställning är Nicos Poulantzas' arbete *Politisk makt och sociala klasser*, (Falköping, 1970). I Sverige har den intressantaste insatsen för att utveckla marxismens politiska teori i mitt tycke gjorts av Lennart Bernrtson, bl.a. i en debattartikel om ”Sverige och 'korporatismen' ” (*Häftan för Kritiska Studier* 6/1970). En mycket värdefull sammanfattning av slutsatserna i Marx' och Lenins' politiska teori är Faj Arvidssons *Om staten* (Stockholm, 1971).

görande materiella tvångsresurserna i ett samhälle, i sista hand tillgången till fysiskt våld, blir det centrala för förståelsen av den politiska ordningen.⁶

Staten har enligt detta synsätt en generell sammanhållningsuppgift i samhället. Med detta följer alltså uppgiften att bevara och kontinuerligt återskapa de sociala produktionsförhållandena. På samma sätt som olika klassers olika förhållande till materiella produktionsmedel får klassförhållanden som effekter — en indelning i ägare till produktionsmedel och icke-ägare — får den politiska strukturen också klasskiljande effekter. De politiska samhällsförhållandena uttrycks inte i ”lönarbete” eller ”utsugning”, men i de politiska förhållanden, som försvarar och garanterar sådana ekonomiska klassförhållanden, bl.a. lagstiftningen och dennas upprätthållande med tvångsmedel.⁷

Fackföreningarna

En fackförening är en klassorganisation av lönarbetare, som säljer sin arbetskraft på en marknad. En fackförenings centrala uppgift är att tillvarata sina medlemmars intressen som säljare av arbetskraft. I en artikel i tidningen *Labour Standard* år 1881 skrev Friedrich Engels:

— /I början av 1800-talet/ hade dock de år 1824 legaliserade fackföreningarna framträtt och det var högt på tiden. Kapitalisterna är alltid organiserade. I de flesta fall behöver de inga formella organisationer, inga statuter, inga funktionärer etc.... Arbetarna däremot kan redan från början inte klara sig utan en stark organisation med noggrant fastställda statuter, en organisation som utövar sitt inflytande genom funktionärer och kommittéer... .

Vi har talat om arbetarens kamp mot kapitalet. Denna kamp existerar, sedan må kapitalets apologeter invända vad de vill.... Blotta existensen av fackföreningar bevisar tillfyllest detta faktum. Om de inte hade skapats för kamp mot kapitalets övergrepp, varför skulle de då ha skapats? Det är ingenting att sticka under stol med. Inga aldrig så vackra ord kan dölja det avskyvärda faktum, att det nuvarande samhället är uppdelat i två stora antagonistiska klasser — å ena sidan arbetarna, som inte äger något annat än sin arbetskraft — och å den andra sidan kapitalisterna, som äger alla produktionsmedel. Den förra klassens arbetsprodukt måste delas mellan klasserna, och det är just kring denna delning som kampen oavbrutet rasar. Varje klass försöker få en så stor andel som möjligt. Och det sällsammaste i denna kamp är att arbetarklassen, trots att den bara kämpar om en liten del av sin egen produkt, ofta beskylls för att beröva kapitalisterna vad som tillkommer dem!⁸

En av effekterna av ekonomins indelning av individerna i klasser är sammanslutningen av individer i grupper, som förenas av den gemensamma ställningen till produktionsmedlen. Denna typ av sammanslutning är naturligtvis endast möjlig då individer som delar samma

⁶ I detta sammanhang kan man erinra om att det finns många sociologiska teorier som försöker förklara vad makt är, eller förklarar samhället utifrån ett maktbegrepp. Några av de intressantaste försöken att utveckla ett annat maktbegrepp än det som jag i den här artikeln direkt och implicit för fram, är Max Webers texter om makt, bl.a. i det stora verket *Wirtschaft und Gesellschaft*, (Tübingen, 1922) som kan läsas i utdrag på engelska i antologin *From Max Weber*, (London, 1948) samt C Wright Mills arbeten, främst *The Power Elite* (New York, 1956 [finns på svenska: *Makteliten*, Rabén & Sjögren, 1971]).

⁷ I ”pluralistisk” politisk teori ser man *politik* som utövandet av ”makt”, ”makt” i allmänhet, och statens uppgift som skötandet av makten inom ett avgränsat område, funktionellt och territoriellt begränsat. ”Pluralismen” förklarar dock inte hur studiet av ”makt” egentligen hänger samman med studiet av hela samhällen som komplexa strukturer, fotade i en materiell verklighet, och gör inte klart hur ”makt” uppkommer, och inte heller vad den används till. Staten blir hos Dahl a.a. den plats där olika grupper och individers krav presenteras, där alla får ”ge och ta” i resursfördelningen. Almond och Powell, *Comparative Politics* (Boston, 1966) har beskrivit en process som de kallar ”intresseaggregering” som statens viktigaste uppgift. Med ”intresseaggregering” menas sammanslutningen av krav från olika intressegrupper, som uttrycker och förmedlar individernas intressen. Teorin om intresseaggregering förutsätter att staten har samma relation till alla ”intressegrupper”. ”Klasser” finns inte på aggregeringstorget, alla individer är likställda i teorin. Vad denna teori innebär är i själva verket ett försök att aptera den kapitalistiska statens politiska ideologi som politisk teori.

⁸ Citaten från s. 215 och s. 217 i *Karl Marx och Friedrich Engels i urval*, red. B Gustafsson, (Stockholm, 1965). Se också Marx-Engels: *On Britain* (Moskva, 1962) för artiklar och diskussioner om brittisk arbetarrörelse.

klassituation har möjlighet att komma samman, att kommunicera och organisera sig. En fackförening är en sådan organiserad form för ekonomisk klasskamp, eller facklig kamp, den i viss mån defensiva kamp som beror av de sociala ekonomiska förhållandena. Naturligtvis förekommer det också oorganiserad, spontan — några säger ju ”vild” — facklig kamp, i form av spontana upplopp, hungerdemonstrationer, strejker etc. Den oorganiserade kampen har historiskt varit föregångare till den organiserade kampen.⁹

Engels gör i en senare del av den citerade artikeln ett mycket viktigt påpekande, som spelar stor roll för den vidare framställningen här, nämligen att själva uppbygget av en klassorganisation inom och för arbetarklassen, innebär att arbetarklassen genom denna organisation blir en möjlig maktfaktor, och ett hot mot den härskande klassen, på ett helt annat sätt än tidigare. Och detta gäller även om den organisation som byggs upp är av ekonomisk, defensiv karaktär och alltså inte ifrågasätter lönarbetet som system utan försöker att för sina medlemmars räkning tillkämpa sig fördelar inom systemet. Även om dessa fackliga organisationer inte har ”politiska” ambitioner d.v.s. strävar efter att arbetarklassen skall överta den politiska makten i samhället, kan den organiserade arbetarklassen så småningom utveckla sådana ambitioner. Därför kommer de fackliga organisationerna att bli potentiella hot mot kapitalistklassens politiska maktställning. Den fackliga rörelsen kan bli basen för en politisk organisering av arbetarklassen i revolutionärt syfte, men den kan också genom långtgående ekonomiska kampformer undergräva ekonomin för köparna av arbetskraft på ett sådant sätt att de får allvarliga problem, blir utkonkurrerade av andra kapital etc. Särskilt hotfullt blir det om de ekonomiska kampformerna sammankopplas med en självständig politisk organisering av arbetarklassen. För staten som politisk organisation för den härskande klassen blir det då av största betydelse att dels förhindra och avleda politisk klasskamp, och dels att hålla den ekonomiska klasskampen inom tolerabla gränser. Detta leder över till problemet med statens ingripanden mot fackföreningsrörelsen.

Staten och arbetarklassens organisationer

Den kapitalistiska staten och klasserna

Marx undersökte i några texter, bl.a. uppsatsen ”Förkapitalistiska produktionsformer”, som ingår i en del av förarbetena till *Kapitalet*¹⁰ och i tredje bandet av *Kapitalet*, de speciella kännetecknen som staten i det kapitalistiska produktionssättet har jämfört med andra, tidigare produktionssätt och de statsformer som där förekommit. Det viktigaste kännetecknet, menar Marx, är att i det kapitalistiska produktionssättet är ”ekonomin” på ett speciellt sätt skild från ”politiken”. De politiska underordningsförhållandena är under kapitalismen inte parallella med, och identiska med, de ekonomiska. Den kapitalistiska staten har särkännetecknen som beror på att den håller samman ett samhälle där merarbetet kan frampressas med rent ekonomiska metoder. Under kapitalismen behövs i allmänhet inte någon direkt våldsam intervention mot den direkte producenten som inte vill utföra merarbete, vilket är fallet i andra produktionssätt, t.ex. då en dagsverksskyldig bonde inte vill utföra sina dagsverken åt jordägaren utan föredrar att förbättra sin egen jordlott. Svälten ersätter numera påken som drivkraft, och det statliga våldet kan ta på sig andra sammanhållningsuppgifter.

Det finns ett grundläggande drag i den kapitalistiska statens uppbyggnad och ideologi, som skiljer den från andra stater. Denna stat definierar inte medborgarna-undersåtarna i termer av produktiva eller sociala kategorier (adel, präster, borgare, hjon etc.) utan som individer, som principiellt ses som likaberättigade medborgare, som bär upp staten gemensamt och på samma

⁹ Se t.ex. R Karlboms *Hungerupplopp och strejker*, (Lund 1967), eller Jürgen Kuczynskis historiska översiktsarbete *Arbetarklassens uppkomst*, (Verona, 1967).

¹⁰ Marx, ”Förkapitalistiska produktionsformer” ur det stora verket *Grundrisse*. Jag har här använt den engelska översättningen, *Pre-Capitalist Economic Formations*, (London, 1964).

villkor. Klasser och stånd erkännes inte av statens institutioner. Det är på de enskilda individernas samlade vilja som statens makt grundar sig, och staten ses som representant för dessa individers, folkets enhet.

Detta kommer till uttryck i den kapitalistiska statens rätts- och förvaltningsordning. Den typiska kapitalistiska statens institutioner vilar på en rättsordning som erkänner — inom gränser som kan variera — politiska fri- och rättigheter, ett på rätten grundat förvaltnings-system m.m., och inte på uttryckliga klassprivilegier som går tillbaka på gudomlig eller mystisk legitimitet. Själva den statliga rättsordningen framställs också den som en manifestation av alla medborgares vilja.¹¹

Det kapitalistiska produktionssättet innebär som bekant inte att individerna i sitt praktiska, materiella arbete, skulle vara isolerade eller ”unika” individer. Tvärtom innebär ju kapitalismen ett samordnande av mänskliga arbetsinsatser som aldrig förekommit tidigare. Men i den juridiska avbildningen av produktionsförhållandena framstår individerna — just som enskilda, enstaka individer. Den privata äganderätten, avtalsrätten och alla andra ekonomiska ”rätter” som garanteras av den juridiska apparaten, är förhållanden som i lagen kan tyckas gälla mellan individer — avtal — eller mellan individer och ting — ägande. Men i själva verket förutsätter och stöder dessa lagar ett ekonomiskt system som indelar individer i klasser. Genom denna inbakade förutsättning blir det politiska förhållandet också ett klassförhållande. Ägandet av en fabrik förefaller t.ex. vara ett förhållande mellan individ och ting, men en fabrik är ett ting som förutsätter arbetare och utsugning under kapitalismen, och bakom förhållandet mellan individen och tinget finns alltså ett klassförhållande dolt.

”Denna stats huvudmotsättning består inte så mycket i att den 'säger' att den är hela folkets stat samtidigt som den är en klasstat, utan snarare att den i själva sina institutioner framträder som en 'klass'-stat i ett samhälle där institutionerna uttryckligen fastställt att någon klassuppdelning av samhället inte finns. Staten framträder alltså som en borgarklassens stat, men underförstår att hela 'folket' ingår i denna klass.”¹²

Hur förhåller sig då denna ”klasstat” till klasserna? Statens lagstiftande, regelfastställande funktion är som bekant parad med en omfattande apparat för sanktioner. På det sättet kan staten säkra de produktionsförhållanden som är en förutsättning för kapitalistklassens maktställning, samtidigt som den inför ”hela folket” förnekar att den har någon klasskaraktär. På det sättet kommer staten att bli en ännu effektivare organisationsfaktor för den härskande klassen, en organisation som är riktad mot de underordnade klasserna, framförallt arbetarklassen.

De underordnade klasserna kommer i det läget, att de visserligen — ”principiellt” — har samma möjligheter i det politiska systemet som den härskande klassen, men bara för sina medlemmars del i dessas egenskap av individer och medborgare. Som klass har de däremot ingen rätt att åberopa, vilket — som jag ovan tog upp — däremot den härskande kapitalistklassen har. Dessa förhållanden, att arbetarklassen har formella, individuella politiska rättigheter, men inte ges någon särskild rätt att hävda sina klassintressen i den kapitalistiska staten, har haft djupgående och allvarliga konsekvenser för arbetarklassens politiska och ekonomiska organisationer.¹³

¹¹ Om detta, se exempel i R. Larssons sammanställning *Politiska Ideologier* (Uppsala 1966), och C B Macphersons studie *The Political Theory of Possessive Individualism*, (London, 1962).

¹² Citatet från Poulantzas, a.a., s. 209.

¹³ För Storbritanniens del har Ralph Miliband behandlat detta. Se hans *Parliamentary Socialism*, (London, 1961), och hans *The State in Capitalist Society*, (London, 1969) [sv. övers. [Statsmakten i det kapitalistiska samhället](#)]. V L Allen har också berört detta i några arbeten, *Trade Unions and the Government*, (London, 1960), och *Militant Trade Unionism*, (London, 1966).

Den uppfattning jag relaterat innebär alltså att den härskande klassens makt ses som en enhetlig klassmakt på det politiska området. Detta får emellertid inte undanskymma det förhållandet att arbetarklassen och andra undertryckta klasser kan tvinga den härskande klassen till viktiga eftergifter på det ekonomiska området, t.ex. genom facklig kamp, eftergifter som kan innebära stora framgångar i den kamp om arbetsprodukten som Engels talar om i citatet ovan. Man kan också tänka sig ekonomiska eftergifter som förmedlas av staten. Detta kan möjligen vara svårt att förstå, om man inte har klart för sig, att den ”kapitalistiska staten” inte direkt representerar kapitalistklassens ekonomiska intressen utan just klassens politiska intressen. Det politiska huvudintresset är att förhindra och desorganisera underordnade klassers politiska kamp så länge en sådan kamp är möjlig. Ett av sätten att göra detta är att medge vissa ekonomiska eftergifter för att säkra den politiska kontrollen. Sådana reformer som jag här syftar på — socialpolitiska reformer bl.a. — kan naturligtvis ibland skada kapitalistklassens kortsiktiga ekonomiska intressen, och skadar alldeles säkert några eller många enskilda kapitalisters ekonomi. Men om staten skall kunna ingripa på detta sätt krävs det att staten har en viss ”relativ” självständighet, i så måtto att den kan handla utan att småsnålt snegla på kortsiktiga ekonomiska intressen. Det finns dock en gräns för dessa eftergifter från statens sida. Den går där de politiska intressena kommer i farozonen.¹⁴

De organisationer som arbetarklassen skapar framstår alltså inför staten som representanter för individer. Som sådana har de naturligtvis rätt att framföra sina synpunkter. Om de är organiserade för att delta i de statliga politiska organen, parlamenten etc. får de också göra det på de villkor som rättsordningen ställer upp.¹⁵ Men eftersom denna rättsordning är grundad på en föreställning om klassernas frånvaro, samtidigt som den förutsätter en härskande klass, kommer det sätt på vilket arbetarklassens organisationer anpassar sig till denna ordning vara avgörande för den utveckling som arbetarklassens kamp kan få.

Fackföreningarna och politiken

Seymour Martin Lipset hävdar i en uppsats att de bästa framställningarna av två alldeles motsatta uppfattningar om förhållandet mellan den fackliga rörelsen och politiken är Selig Perlman's arbete *A Theory of the Labor Movement* och V I Lenins *Vad bör göras*.¹⁶ Perlman's arbete utgår från ståndpunkten, att fackföreningarna är och bör förbli organisationer för enbart ekonomiska syften. De skall därför absolut avhålla sig från att blanda sig i politiken på annat sätt än genom stöd åt lagstiftning som direkt är förbunden med deras verksamhet. De kommer annars, menar Perlman, bara att undergräva sina möjligheter att uppträda som fackliga organisationer, framför allt därför att de kommer att kunna uppfattas som underminerande och revolutionära organisationer, som kommer att te sig omöjliga som samarbets- och förhandlingspartners för köparna av arbetskraft. I stället skall de inrikta sig på att bilda begravningskassor, sjukkassor, självhjälpsföreningar etc. och försöka få arbetsgivarna att stöda dessa inrättningar. Detta bör ligga i arbetsgivarnas intresse, menar Perlman, eftersom det skulle garantera den ”sociala fred” som enligt Perlman endast kan tänkas om arbetarklassen hålls vid någorlunda gott hull och humör. Perlman — och Lipset — ser de socialistiska målen att omvälva samhället som något som inte hör till området för vad fackföreningsrörelsen bör befatta sig med. Som denna s.k. tradeunionistiska uppfattnings motsats utpekar Lipset alltså Lenin.

¹⁴ Sådana reformer som inte skulle kunna sväljas av systemet utan flytta fram arbetarrörelsens positioner kallas ibland ”socialistiska strukturreformer”. Huruvida sådana är möjliga är en fråga som inte skall utredas närmare här. Jfr Jon Hallidays artikel om erfarenheterna i Italien, ”Politik och strukturreformer i Italien”, *Zenit* 11-68.

¹⁵ Detta gäller i allmänhet. Om ”totalitära former”, se Poulantzas, a.a., och *Fascisme et dictature*, (Paris, 1970) [finns på svenska: *Fascism & diktatur*, Coeckelberghs 1973)], samt Berntson, a.a.

¹⁶ Perlman's arbete är från 1928, och Lenins arbete, som ursprungligen skrevs 1902, finns i en mängd upplagor och översättningar, bl.a. i *Valda Verk*, (Moskva, 1956).

Lenins arbete *Vad bör göras?* är emellertid inte framförallt ett verk som behandlar fackliga organisationsproblem. Snarare utreder det betingelserna för att arbetarrörelsens organisationer skall kunna vinnas för organiserad politisk klasskamp. I det sammanhanget karakteriserar Lenin den normala ideologin i den fackliga rörelsen som ”spontan”, i den meningen att den utgår från behovet att avhjälpa upplevda missförhållanden, utan att däremot ställa perspektivet att avskaffa lönearbetet som systemen genom erövrandet av den politiska makten och krossandet av staten. Därmed, menar Lenin, är denna ideologi, med all den radikalism den kan vara mäktig, ändå otillräcklig för den politiska arbetarrörelsen. Därför måste fackföreningarna kompletteras med genuint politiska organisationer inom arbetarklassen, något som redan Engels underströk i sin ovan anförda artikel om fackföreningarnas betydelse.

Inom arbetarrörelsen har synen på förhållandet mellan ekonomisk och politisk kamp och mellan de ekonomiska och politiska kamporganisationernas betydelse varit en av de avgörande brytningspunkterna mellan en reformistisk och en revolutionär inställning. Framförallt har detta kommit till uttryck i bedömningen av den politiska kampens säregna karaktär, där denna kamp av revolutionära socialister har setts som kampen om statsmakten och omvälvandet av samhället vilket haft konsekvenser för uppbygget av de politiska organisationerna. I ”lassalleansk” reformistisk tradition har det politiska arbetet framförallt uppfattats som reformarbete ”uppifrån”, genom den existerande staten, och i ett ”trade-unionistiskt” perspektiv har den politiska kampen framförallt misströtts, och i andra hand underordnats fackliga ambitioner.¹⁷

Statens ingripanden mot fackföreningarna

V. L. Allen, en engelsk författare, som publicerat flera arbeten om fackföreningsrörelsen, skriver i sin bok *Militant Trade Unionism*:¹⁸

”Alla regeringar, vilken ideologisk övertygelse de än påstås ha, har alltid och oundvikligen betraktat fackföreningarna som möjliga föremål för restriktioner, regleringar och undertryckande. Vid något tillfälle har regeringar flirtat med fackföreningarna, men flirten har blivit kort, och antingen slutat som ett viktorianskt äktenskap, med fackföreningarna som kvinnorna, fångna i legaliserad trældom, där de utfört de uppgifter de fått på sin lott, och då och då avbrutits med ögonblick av intimitet, men aldrig fått vara med och dela på några förtroenden — eller, vilket är den andra utvägen, har förhållandet avbrutits med den bitterhet som kännetecknar sanningens ögonblick i ett förhållande som bygger på förförelse i ond avsikt.”

Av det jag tidigare anført framgår det, att själva existensen av fackföreningar, och överhuvudtaget klassorganisationer inom arbetarklassen, utgör ett politiskt problem för kapitalistklassen, och därmed för staten i det kapitalistiska samhället. En organisation som en fackförening, som driver kamp på den ekonomiska nivån i samhället, har emellertid ingen självklar återverkan på den politiska nivån. Den fackliga kampen hotar alltså inte nödvändigtvis den härskande klassens politiska maktställning. I stället kan själva tillåtandet av ekonomisk kamp — och därmed också att denna kamp kan få vissa framgångar — vara ägnat att stärka denna maktställning. Staten måste fixera gränserna för det utrymme som den undertryckta klassens kamp kan få.

Statens förhållande till ekonomin i det kapitalistiska produktionssättet kännetecknas, som jag ovan försökt förklara, av ett slags ”icke-ingripande” när det gäller att utvinna merarbete. Att anta denna relativa boskillnad mellan politik och ekonomi innebär naturligtvis inte att man försöker bygga några teoretiska väggar mellan dessa områden, och det betyder inte heller — t.ex. — att man menar att det juridiska bekräftandet av produktionsförhållandena skulle vara det enda som binder staten och ekonomin samman. Statens ekonomiska betydelse och därmed

¹⁷ Jag kommer in på dessa problem senare i uppsatsen.

¹⁸ Allen, (1966) a.a.

de områden som knyter samman staten och ekonomin har f.ö. blivit mer och mer omfattande under det kapitalistiska produktionssättets historia, så att staten nu griper in mera i ekonomin än tidigare.

Statens ingripanden kan vara av flera olika slag. Vanliga former för statens ingripande i ekonomin är t.ex. ”socialpolitik” och ”ekonomisk politik”. Socialpolitiska reformer har ofta som syfte att tillgodose vissa av den underordnade klassens ekonomiska intressen. I många fall är dessa reformer resultatet av den underordnade klassens kamp. Många socialpolitiska reformer är på kort sikt ofördelaktiga för kapitalistklassen men i många fall visar de sig ha gynnsamma ekonomiska och, framförallt politiska verkningar på längre sikt.¹⁹ ”Ekonomisk politik” kan inte strikt skiljas från ”socialpolitik” eftersom socialpolitiska ingrepp också har viktiga ekonomiska verkningar. ”Ekonomisk politik”, ”näringspolitik”, tillväxten av den ”offentliga” sektorn etc. innebär dels ett reglerande av vissa yttre betingelser för en ekonomi, t.ex. ränteläget och annat som kapitalisterna inte spontant kan klara upp sinsemellan, men också uppbyggnad av en för ekonomin nödvändig infrastruktur, vilken heller inte spontant kan komma till stånd på grund av lönsamhetsproblemen, vidare övertagande av icke-vinstgivande företag, vars sammanbrott kunnat få allvarliga politiska och/eller ekonomiska effekter, utbyggnad av statsapparatusens tvångsresurser på ett för den nationella ekonomin stimulerande sätt, bl.a. genom kapprustning (för Sveriges del är Viggen-projektet ett aktuellt exempel), samt ett visst sparande som kan behöva undanhållas den av kortsiktiga perspektiv dominerade normala kreditmarknaden.²⁰

Men statens ingripanden i ekonomin kan också undersökas från en analytisk, politiskt orienterad utgångspunkt. Med den utgångspunkten skulle man kunna urskilja också andra typer av ingripanden än den som de mera rutinmässiga ekonomiskt-politiska och socialpolitiska åtgärderna är exempel på, och jag skall ge tre exempel. (Jag gör inte gällande att man kanske kan hitta flera fruktbara kategorier). Det är först ingripanden som direkt omvandlar produktionsförhållandena, för det andra ingripanden som bekräftar produktionsförhållandena på det juridiskt-formella planet och alltså innebär att man ställer sanktionsapparaten till förfogande för försvaret av produktionsförhållandena som redan uppstått, och för det tredje sådana ingripanden som är avsedda att säkra klassförhållandena i produktionen genom reglering av yttre förutsättningar för produktionen bl.a. genom socialpolitik och ekonomisk politik.

Den första typen av ingripanden, direkta omvandlingar av produktionsförhållandena där statsmakten mobiliseras, kan exemplifieras med den ryska revolutionens genomförande av agrarprogrammet som avsåg att ge bönderna jorden, eller de statliga åtgärder i våra dagars kapitalistiska samhällen som avser att förhindra småjordbruk. Det gäller i båda fallen ingrepp som är knutna till historiska omställningar av produktionssättet — i det första fallet avskaffandet av jordägarsystemet i Ryssland och införandet av ett nytt produktionssätt i jordbruket, och i det andra fallet gäller det det kapitalistiska produktionssättets allt fullständigare dominans i alla produktionssektorer. Statens funktion då det gäller att ingripa i och omvandla ekonomin är ett centralt element i den historiska materialismens politiska teori. Tvärtom mot vad som förefaller vara en allmän uppfattning, är det inte så att den historiska materialismen antar att staten lydigt ”följer” ekonomin, eller att politiska förlopp annat än i vissa fall kan

¹⁹ Om socialpolitikens ekonomiska m.fl. funktioner kan man t.ex. läsa i en enkel handbok i nationalekonomi. Men jag vill också rekommendera Lennart Berntsons artikel ”Svensk Kapitalism” i *Zenit* nr 25, samt Stig Larssons och Kurt Sjöströms ”Välfärdsmyten” i *Zenit* nr 18.

²⁰ Se Berntsons artikel som nämndes i not 19, samt Baran-Sweezy: *Monopoly Capital*, (London, 1966) [På svenska: [Monopolkapitalet](#)].

förklaras direkt utifrån ekonomiska förhållanden. Staten ingriper i och omvandlar ekonomin, det är en självklar utgångspunkt för marxismen.²¹

Den andra typen av ingripanden är det juridiska bekräftandet av produktionsförhållanden genom lagstiftningen, t.ex. upphävandet av arbetstvångslagstiftningen i Sverige år 1885. Detta innebar att man juridiskt bekräftade att lönearbetsystemet nu var så genomfört att arbetslöshet kunde anses laglig.

Som en tredje huvudtyp av ingripanden skulle man då kunna karakterisera de ingrepp som innebär ett säkrande eller ett försvar av de sociala produktionsförhållandena, bl.a. ekonomisk politik och socialpolitik. Sådana ingripanden kan ibland vara följden av en kamp för förbättringar som arbetarklassen fört, och alltså utgöra ett slags eftergifter, som på kort sikt kan vara svåra att smälta för borgarklassen men som på längre sikt gagnar behållandet av den politiska makten (t.ex. arbetstidslagstiftningen). De kan emellertid också vara resultatet av ett direkt objektiva intresse från borgarklassens sida av att upprätthålla och återskapa produktionens yttre förutsättningar men där problemens karaktär omöjliggör för kapitalistklassen att göra detta utan statlig intervention. Ibland kommer arbetarklassens ”kortsiktiga” ekonomiska intressen att sammanfalla med borgarklassens långsiktiga intressen — t.ex. i ATP-frågan.²²

De speciella ingripanden som här intresserar mig är emellertid statens ingripanden mot arbetarklassens fackliga organisationer.

På det området kan man också urskilja hur olika former av ingripanden kommer att tillgripas av staten för att reglera formerna för och manöverutrymmet för rörelsen. Här förekommer både ett direkt inskrivande med statlig makt mot vissa former av facklig kamp och olika typer av indirekta åtgärder som syftar till att göra den fackliga rörelsen mindre farlig, bl.a. genom socialpolitiska insatser, men också på andra sätt, som jag nedan skall ta upp.

De direkta statliga åtgärderna syftar till att kontrollera och begränsa en facklig organisations möjligheter att tillgripa stridsåtgärder eller reglerar själva formen för den fackliga kampen för att om möjligt göra den ineffektiv. Man kan exemplifiera detta med olika förbud mot strejker, med tvångslagstiftning om löner, eller tvångsförlängning av vissa kollektivavtal (”tvångslagen”, april 1971). Åkarpslagen av år 1889 förbjöd arbetarklassen att bekämpa strejkbryteriet och avsågs därmed göra strejkbryteriet mindre farligt för utövarna och strejkerna mindre effektiva. Denna lag innebar också en reaktion mot den organiserade arbetarklassen som ett potentiellt politiskt hot, och kan sägas ha inneburit ett mera uttryckligt hävdande av statens *våldsmonopol* än som brukar vara vanligt. I arbetarklassens organisering för fackliga syften ligger också tendensen att organisera sig till försvar mot fiender — i sista hand med våld. Däri ligger ett hot mot staten som denna inte ignorerar. Detta framgår klart både av vad som hände under 1900-talet första år och i början av trettioalet, där Ådalsmorden framstår som ett exempel på hur staten hävdar sitt absoluta våldsmonopol gentemot en organiserad arbetarklass som bekämpar sina fiender.

Ibland innebär lagstiftningen ett reglerande av själva förutsättningarna för facklig kamp. Kollektivavtalslagen, av år 1928, kan tjäna som exempel. Lagar som denna innebär att staten betraktar kontrollen över hur strejkrätten utnyttjas som sin uppgift, dvs. strejkrätten, rätten för arbetaren att vägra sälja sin arbetskraft, blir i fortsättningen något som staten på vissa villkor

²¹ Se också Sunesson, 1971. Engels tar upphörande frågor i sitt brev till Bloch, i Marx-Engels, *Selected Correspondence*, (Moskva, 1965). För frågan om den ideologi som här diskuteras se också Macpherson a.a.

²² Se artikeln av Berntson (1970) a.a.

har skänkt åt arbetarklassen, och framstår inte längre som uttryck för ett normalt marknadsförhållande.²³

Dessa former är alltså direkta, ”lagliga” ingrepp mot fackföreningsrörelsen, ingripanden som är direkt riktade mot fackföreningsrörelsens möjligheter att arbeta.

Men ingripanden av den typ som jag talade om ovan och exemplifierade med socialpolitik och ”ekonomisk politik”, kan också vara inriktad på att begränsa eller reglera fackföreningsrörelsens manöverutrymme, men gör det på ett mera indirekt sätt, t.ex. genom lagstiftning om arbetsförhållanden, arbetstid, pensioner o.s.v. vilket i praktiken kommer att avgränsa det ”förhandlingsbara” området för fackföreningsrörelsen. Andra indirekta effekter på fackföreningsrörelsen och arbetarklassens övriga organisationer fås genom att dessa kommer i kontakt med, samarbetar med och ibland koopteras till statsapparatusens institutioner.²⁴ Inflytandet från den kapitalistiska staten förmedlas i synnerhet genom förekomsten av ”arbetarepartier” med en uttalad parlamentarisk inriktning. Dessa effekter visar sig mycket tydligt i arbetarrörelsens organisationsformer och organisationsideologi som har påverkats starkt av den kapitalistiska statens politiska ideologi, det sätt på vilket den kapitalistiska staten förklarar politik för medborgarna.²⁵

Arbetarklassens karaktär av underordnad klass i ett kapitalistiskt samhälle visar sig bl.a. just i att arbetarklassens organisationer alltid också är underordnade inom och i förhållande till ett system av statliga institutioner som är tillkomna för att organisera bourgeoisieens politiska klassmakt. Denna underordning behöver inte ha en ”totalitär” systematisk förtryckskaraktär, utan kan — inom den ram som gör det ofarligt — medge arbetarklassens politiska och ekonomiska organisationer att verka, så länge den politiska klassmakten inte hotas. Detta innebär att arbetarklassens organisationer kommer i kontakt med en stat som erbjuder dem ”deltagande” — men ett deltagande på villkor som förutsätter att arbetarklassen inte i det sammanhanget har några särskilda legitima klassintressen, utan tvärtom att arbetarklassen och arbetarklassens organisationer jämställs med olika fraktioner av borgarklassens och småbourgeoisien och deras partier. Men till skillnad från dessa klasser garanteras arbetarklassen inte några klassrättigheter av statens institutioner.

Bortsett från själva deltagandet i statliga institutioners arbete, och den eventuella ”anpassning” som i och med det kan komma att ske, finns det andra förhållanden mellan staten och fackföreningsrörelsen som kan innebära avsevärda indirekta effekter på fackföreningsrörelsen. Det gäller hela det ideologiska komplexet som jag tänker behandla i den senare delen av denna uppsats.

Heckscher, organisationerna och staten

I svensk politisk vetenskap har frågan om staten och organisationerna varit föremål för stort intresse. Gunnar Heckschers bok *Staten och organisationerna* har setts som ett pionjärverk för den politiska vetenskap som breddat synfältet utöver de snäva konstitutionalistiska perspektiven.²⁶

²³ Se någon handbok i arbetsrätt, t.ex. *Kollektiv Arbetsrätt* av Folke Schmidt (Lund, 1966), för en juridisk presentation av denna lagstiftning.

²⁴ Kooptationsproblemet har belysts av organisationsforskare, t.ex. Selznick, i *TVA and the Grassroots* (San Francisco, 1949) och av Michels i *Political Parties*, (New York, 1959) vilka bägge innehåller intressanta iakttagelser i en teoretisk ram som jag inte tror på.

²⁵ Se not 13 för undersökningar som belägger detta. Se också de viktiga bidrag som Louis Althusser, i uppsatsen ”Ideologie et Appareils Ideologiques d'État”, *La Pensée*, nr 151, 1970, och N Poulantzas, i sin bok *Fascisme et dictature*, (Paris, 1970), har gett (s. 327-338).

²⁶ Gunnar Heckscher: *Staten och organisationerna*, (Stockholm, 1951), s. 21.

Heckschers arbete är framförallt ägnat åt frågan om de rent principiella statsrättsliga konsekvenserna av att organisationerna i samhället får större och större betydelse. Ett huvudproblem för Heckscher blir frågan om man kan hävda att staten ”överlätit makt” eller rent av ”förlorat makt” till organisationerna i ett samhälle med utvecklat organisationsväsen och hur man i så fall skall göra med den gamla statsvetenskapliga idén om statens suveränitet.²⁷

De tre konkreta problem som Heckscher tar upp och granskar är statens inblandning i organisationernas ”konstitutionella” frågor, organisationernas inbördes förhållanden och frågan om statsorganens direkta samarbete med organisationerna.

I sin behandling av det första problemet²⁸ drar Heckscher slutsatser som är av intresse i samband med de problem jag skriver om i den här uppsatsen. Jag citerar:

”i början stodo, ... organisationerna och samhällsmakten ... i viss mån i kampställning mot varandra.... från statsmakterna var man /ej/ beredd att acceptera den utveckling som höll på att äga rum och lagstiftningsvägen visade sig en strävan efter samhällelig kontroll dels över organisationernas struktur ... dels över deras verksamhet ... särskilt på arbetsmarknaden. — — Organisationerna ha i mycket väsentlig utsträckning förmått lösa sina problem utan statens medverkan och detta har gällt ... även ... den samhälleliga självdisciplinen.... Den nämnda utvecklingen har i själva verket givit samhället en annan karaktär. Vad som vuxit fram är en annan social människotyp, mindre individualistisk och mera inställd på samverkan.”²⁹

Den utvecklingen har också gett staten nya möjligheter:

.. det är nu inte längre fråga om att reglera, kontrollera eller t.o.m. motarbeta sammanslutningarna, utan om att utnyttja dem. ... Det torde icke vara för mycket att säga att krisregleringen under krigsåren kunnat genomföras med framgång just tack vare organisationsväsendets styrka och organisationernas ansvarskänsla. Schematiskt uttryckt innebär vad som skett att organisationerna i många avseenden fått fungera som statsorgan.”³⁰

Denna situation karakteriseras av Heckscher som ”fri korporatism”, ”korporatism” därför att organisationerna övertagit statsfunktioner, ”fri” därför att organisationerna fortfarande har kvar karaktären av intresseorganisationer, mer eller mindre folkrörelsebetonad.

Heckscher antar alltså, att organisationerna har påtagit sig, eller ”övertagit” uppgifter som egentligen ankommer på staten. Han antar också att detta har skett utan att det inneburit några konsekvenser för organisationernas oberoende eller deras organisationsstruktur.

Ett annat problem som Heckscher här tar lätt på är de eventuella konsekvenserna av de ingripanden som staten faktiskt gjorde mot fackföreningsrörelsen och arbetarklassens andra organisationer under den tid då organisationerna och staten, som Heckscher själv uttrycker det, ”stodo ... i kampställning mot varandra”. I och med att han uppfattar ”kampställningen” som inaktuell lämnar han detta problem.

Eftersom jag uppfattar att problemen med konsekvenserna av direkta ingripanden och de indirekta effekter som förmedlas på annat sätt till organisationerna är betydelsefulla att granska, vill jag uppehålla mig längre vid Heckschers försök att klarlägga förhållandena mellan staten och organisationerna. Heckscher anser, att organisationerna ”övertagit” uppgifter och befogenheter som egentligen ankommer på staten. Han belyser detta med exempel på hur bondeorganisationerna själva burit upp mejerireglerna, hur skogsägareföreningarna hjälpt till vid krisregleringarna på vedmarknaden genom att själva upprätthålla en ransoneringsordning o.s.v. Då det gäller fackföreningsrörelsen tar han endast upp frågor

²⁷ Heckscher, a.a.

²⁸ Heckscher, a.a., s. 99 ff.

²⁹ Heckscher, a.a., s. 261.

³⁰ Heckscher, a.a. s. 260-261.

som rör deltagande i kommittéarbete och dylikt (d.v.s. sådant deltagande i statliga institutioners arbete som jag ovan berört), och i samband med lagstiftningen om ”tredje mans rätt”. Lagstiftningen om ”tredje mans rätt”, vilken under hela början av 1900-talet krävts av de konservativa grupperna i Sveriges riksdag, blev, efter att frågan forcerats under trettioalet, som bekant aldrig genomförd, utan ersattes med ”Saltsjöbadsavtalet” 1938. Detta betraktar Heckscher som ett övertagande av en statlig uppgift.

Det framstår då som viktigt att undersöka på vilket sätt en överenskommelse med en facklig motpart om en förhandlingsordning kan vara ett övertagande av en statlig uppgift. För Heckscher tycks frågan vara enkel: Staten hade ”planerat” en lagstiftning om de frågor som avtalet kom att gälla, dvs. staten hade då genom sina institutioner definierat att de frågor som kom upp i Saltsjöbadsavtalet, dvs. samhällsfarliga konflikter, skydd åt neutral tredje man, förhandlingssystem, etc. var ”statliga” frågor, frågor som staten borde bestämma om. Men lika gärna kunde man säga att fackföreningsrörelsens centralisering, befastandet av styrelsernas vetorätt i förhandlingsfrågor och den ökande koncentrationen av inflytande till LO:s styrelse, Landsekreterariatet, kan betraktas som ”statliga” uppgifter som fackföreningsrörelsen tagit på sig, eller övertagit, eftersom Nothinkommittén ju 1935 i sitt berömda betänkande framhöll en sådan utveckling som önskvärd.³¹ I båda dessa fall skulle man istället kunna tolka vad som hände — avtalen resp. LO:s organisationsförändringar — som till del orsakade av de effekter som det statliga hotet om inblandning hade i de speciella lägen, med de särskilda relationer mellan socialdemokrati och stat och mellan fackföreningsrörelse och socialdemokrati som förelåg.

Men, på vilket sätt ligger det då i statens natur att den överhuvudtaget måste lägga sig i frågor som dessa? Med Heckschers utgångspunkt, som är empiristisk, blir avgränsningen av vad som är statliga uppgifter helt godtycklig. Det blir svårt att förstå varför ett statligt ingrepp kommer till, och relationen mellan stat och organisationer kan inte klarläggas på det sättet. Heckscher lämnar oss med två svåra exempel på ”övertagande” av statliga uppgifter — å ena sidan det fall då en organisation ”övertar” enkla förvaltnings- och registreringsuppgifter för vilka den har speciell kompetens — exemplet med vedransoneringar — och å andra sidan exemplet med SAF och LO:s avtal 1938.

Först om man söker klargöra på vilket sätt statens övergripande funktioner har samband med förhållandet till organisationerna kan man komma över godtyckligheten i synen på vad som är ”statligt” i förhållande till organisationerna. I den teoretiska ram som jag tidigare skisserat ses statens övergripande uppgift som en sammanhållningsuppgift för hela samhället, och staten som en organisation för den härskande klassens politiska makt. Statens funktion är enligt detta synsätt inte primärt att genomföra ”administration”, ”regleringar” och sådant, utan det kan vara en möjlig följd av huvudsyftet. Staten skall hålla samman ett samhälle som karakteriseras av strukturellt bestämda klassmotsättningar, och säkra återskapandet av produktionsförhållandena. Mot den bakgrunden måste man se både ”övertagande”-problematiken och statens ingrepp.

Exemplet med vedransoneringen, som överlåtes till skogsägarna, kan behandlas på ett betydligt säkrare sätt om man lämnar den godtyckliga avgränsningen av det ”statliga”. Av statens funktion som garant för återskapandet av produktionsförhållandena följer, att staten måste ingripa i marknadsförhållandena, särskilt i kristid, genom ett system av ransoneringar. Ett sätt att göra detta är att ålägga skogsägarföreningarna vissa uppgifter och utfärda direktiv för hur de skall handläggas. Detta är naturligtvis inte att ”överlåta” statliga uppgifter och befogenheter till utomstående, utan ett helt normalt statligt ingripande. Det finns inget specifikt ”statligt” i administrerandet av en ransonering. Det ”statliga” är själva

³¹ Se SOU 1935: 35-36.

ransonerandet. I Heckschers perspektiv utsuddas skillnaden mellan staten, en specifik, överordnad politisk organisation, och andra organisationer, bland annat just genom att han blandar samman statliga ingripanden som just beror av statens överordnande karaktär, med överlåtelse av makt och myndighet till utomstående organisationer.³²

Heckschers andra exempel på ”övertagande”, ”tredjemans-frågan”, är litet annorlunda. Om man ser på statens roll som lagstiftare är det svårt att klart urskilja var gränsen går mellan frågor som staten har anledning att reglera och sådana frågor som den inte bör befatta sig med. Skälet till att frågan om ”tredje mans rätt” betraktas som en ”statlig” fråga — det framgår av Heckschers framställning — är att den förts fram som en sådan fråga i riksdagen, inte några principiella statsrättsliga resonemang, t.ex. Men med denna utgångspunkt — det som är statligt, dvs. dyker upp i statens beslutsorgan, är ”statligt” dvs, tillhör statens område — fattar man ju inte varför då ärenden och problem plötsligt blir ”statliga” efter att inte varit det tidigare.

Staten ingriper på arbetsmarknaden för att säkra kapitalistklassens långsiktiga dominans. Uppgifterna att reglera ”tredje mans rätt” och ”samhällsfarliga” konflikter blir ”statliga” då denna reglering är väsentlig för borgarklassens långsiktiga dominans, och kommer då att kunna regleras antingen genom direkt lagstiftning eller genom att staten framtvingar en frivillig uppgörelse. Jag antar att det är styrkeförhållandena mellan klasserna som avgör vad som kommer att hända i en sådan här situation. För det exempel jag nu talar om skulle det gälla styrkan hos den koalition av olika skikt inom borgarklassen som bar upp statsmakten under trettioalet och de olika allianser, som denna grupp av klassfraktioner i sin tur kunde göra med småbönderna och småbourgeoisien, och de allianser, som olika klasser och klassfraktioner kunde göra med det socialdemokratiska ledarskiktet.³³ Vad som hände var att småbourgeoisien, det skikt som främst drev kravet på lagstiftning om tredje mans rätt, inte kunde alliera sig med någon social kraft, varken med småbönderna, det socialdemokratiska ledarskiktet eller med den grupp som ledde det borgerliga klassblocket, den framväxande monopolkapitalistgruppen. Monopolkapitalisterna, de ledande industrikapitalisterna och storbankernas ledare, hade svårt att ena ett borgerligt maktblock som slets sönder av stora inre motsättningar. Därför tillgrep de alliansen med det socialdemokratiska ledarskiktet och ställde sina borgerliga allierade inför en ny situation, i vilken de visade att de kunde driva sin politiska vilja igenom även om dessa underordnade småborgare gnölade och ville tillgodose sina särskilda intressen.

Denna speciella allians mellan socialdemokratins ledning och monopolkapitalet har inneburit att den svenska småbourgeoisien och småbondeklassen har försvunnit i en internationellt anmärkningsvärd takt. Monopolkretsarna och med dem allierade borgare har inte haft någon effektiv småborgerlig politisk kraft att ta hänsyn till, och i händelse av problem med sina underordnade klassfraktioners politiska lojalitet alltid kunnat göra upp över huvudet på dessa, direkt med det socialdemokratiska ledarskiktet.³⁴

Ovan har jag relaterat Heckschers ståndpunkt, att organisationerna i den ”fria korporatismen” behåller sin ”fria” karaktär, trots att de alltså fått överta statliga uppgifter och befogenheter (enligt Heckschers sätt att se på saken).

Antagandet att ett ”övertagande” av statliga uppgifter skulle kunna ske utan organisatoriska eller andra konsekvenser för en organisation är intressant, främst för det andra av de exempel

³² Se not 7 ovan, som tar upp principiella framställningar om detta.

³³ Se Westerstahl, *Svensk fackföreningsrörelse* (Stockholm, 1945) för en framställning av det politiska händelseförloppet från en parlamentarisk och officiellt facklig utsiktspunkt.

³⁴ Observera att detta endast är ett skisserat exempel på hur man skulle kunna ge innehåll åt vad jag säger om ”klassernas styrkeförhållanden”. Resonemanget utvecklas något mer av Berntson 1970 och i Sunesson 1971.

jag tagit upp, exemplet med fackföreningsrörelsen och ”huvudavtalet”. I vilken utsträckning kan ett händelseförlopp sådant som det som föregick ”Saltsjöbadsavtalet” ha haft en verkan för fackföreningsrörelsens inre organisation, för rörelsens ideologi, som den kommer till uttryck i organisationens ledning, och på vilket sätt kan det ha haft inverkan på rörelsens förhållande till staten på längre sikt?

Staten frånhände sig naturligtvis inte rätten att ingripa med lagstiftning i arbetsmarknadsfrågor i och med att riksdagen inte fattade något beslut i ”tredjemans-frågan” på trettioalet. Senare utveckling har bekräftat detta. Både i akademikerstrejken 1971 och sjuksköterskekonflikten på femtioalet ingrep staten, och på senare tid har frågan om en lagstiftning som noggrannare klagör gränserna för vad som skall anses som ”samhällsfarligt” i fråga om arbetskonflikter varit uppe i riksdagen på förslag från centerhåll.³⁵ Fackföreningsrörelsen undgick lagstiftning på trettioalet genom att ta upp förhandlingar med SAF, men detta var inte förenat med någon principiell kritik av statens ambitioner att lagstifta på arbetsmarknadsområdet. Tvärtom kan man hävda att LO förenade antagandet av huvudavtalet med ett klart ställningstagande för statens rätt att lagstifta om arbetsmarknadens frågor. Till 1941 års LO-kongress, som hade till uppgift att genomföra den av Saltsjöbadsordningen förutsatta centraliseringen av fackföreningsrörelsen, förelåg en utredning om fackföreningsrörelsens förhållande till staten och näringslivet.³⁶ I den utredningen förklarar LO-ledningen:

”I ett demokratiskt samhälle kan ingen rörelse eller sammanslutning, den må äga vilka som helst förutsättningar eller ändamål, kräva att bli ställd utanför statsmakternas kontroll eller domvärjo. Ett principiellt avböjande av statlig inblandning i fackföreningsrörelsens organisation och verksamhet kunde vara motiverat, så länge medlemmarna på grund av politisk omyndighet saknade tillbörligt inflytande över den statliga maktutövningen, speciellt lagstiftningen. Med den demokratiska samhällsomdaningen har läget blivit ett annat. Fackföreningsrörelsen kan numera i sitt förhållande till staten icke göra anspråk på att bedömas och behandlas på annat sätt än andra intresseorganisationer i samhället.”³⁷ ”Det föreliggande problemet är alltså inte något principiellt problem, utan uteslutande ett praktiskt. Vad som kan sättas under debatt är alltså inte frågan, om staten äger att skriva regler för arbetsmarknaden och dess organisationer, utan endast *huru ...*”³⁸

Det stycke jag citerar här kan ses som en illustration till en av de tankegångar jag ovan presenterat, nämligen uppslutningen kring en borgerlig stat och lyckan över att bli behandlad ”lika”, utan att emellertid bli garanterad de klassfördelar som handels- och avtalsrätten garanterar borgarklassen.

Denna typ av ”statsromantik” var inte något uttryck för en häftig omsvängning i det socialdemokratiska medvetandet. Statens aktiva interventioner under tjugo- och trettioalet hade inte den betydelsen. Tendensen att vilja krypa upp i famnen på en välvillig statsmakt hade funnits alltifrån den svenska socialdemokratins första uppträdande.³⁹ Möjligen skulle man kunna säga, att ett bekräftande av statens rätt att blanda sig i även fackföreningsrörelsens *organisation* och *verksamhet* inte tidigare givits på ett så auktoritativt och förbehållslöst sätt. Under trettioalet hade det emellertid, inom fackföreningsrörelsens högsta ledning funnits strävanden till klara ställningstaganden av denna typ. Jag kan i sammanhanget hänvisa till Sigfrid Hanssons skrifter.⁴⁰

³⁵ *Dagens Nyheter* den 26.11. 1971.

³⁶ *Fackföreningsrörelsen och näringslivet*. (Stockholm, 1941). Förk. *F & N*.

³⁷ *F & N*, s. 147.

³⁸ *F & N*, s. 148.

³⁹ John Lindgrens avhandling om den socialdemokratiska politiken under partiets första tid är ett mycket intressant arbete, *Det socialdemokratiska partiets uppkomst i Sverige, 1881-1889*, (Stockholm, 1927).

⁴⁰ Se S. Hansson, *Tredje mans rätt* (Stockholm, 1934), *Arbetare, arbetsgivare, samhälle* (Stockholm, 1935), *Den svenska fackföreningsrörelsen* (Stockholm, 1938).

Ett viktigt problem som inte kommer att utvecklas vidare här, är i vilken utsträckning LO-ledningens hållning till staten påverkades av *taktiska* hänsynstaganden till förhållanden inom fackföreningsrörelsen, framförallt förekomsten av en socialistisk opposition.

I fortsättningen kommer jag att ta upp problem som rör fackföreningsrörelsens ideologi och organisationsformer, och hur dessa kan påverkas av statliga ingripanden och statligt inflytande över arbetarrörelsen.

Ideologi

För att visa på vilket sätt jag använder begreppet ideologi, vill jag börja med att citera ur Karl Marx' sammanfattning av den historiska materialismens viktigaste utgångspunkter i förordet till *Till kritiken av den politiska ekonomin*.⁴¹ Marx talar om ideologin som

”.. bestämda former av det samhälleliga medvetandet” ... motsvarar ”en juridisk och politisk överbyggnad” på den ekonomiska strukturen. I en historisk brytningssituation, då den ”ekonomiska grundvalen” omvälves, måste man särskilt lägga märke till de ”juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt ideologiska former, i vilka människorna blir medvetna om denna konflikt och utkämpar den.”⁴²

Här menar jag med ”ideologier” just ”bestämda former för det samhälleliga medvetandet”, dvs. mer eller mindre sammanhängande system av uppfattningar och tankar som förklarar och tolkar den verklighet som människor eller grupper av människor befinner sig i.

Olika ideologiers ”område” kan vara högst olikartade. Ideologier kan vara förklaringar av världens uppkomst, de kan tolka livets yttersta mening etc. och ha en mycket indirekt anknytning till materiella samhällsförhållanden, men de kan också vara knutna till bestämda sociala former, som de förklarar och legitimerar, t.ex. ideologier som legitimerar och (bort-)förklarar förtryck och exploatering. I den historiska materialismen brukar ”ideologin” urskiljas som en bestämd strukturell ”nivå”, vid sidan av ”ekonomin” och ”politiken”. Som materiell struktur skulle man då karakterisera ”ideologin” som bestämd av motsättningen mellan de grupper och klasser som äger eller kontrollerar de materiella medlen för att sprida ideologier, och därmed påverka samhällsmedlemmarnas medvetande.⁴³ Emellertid skiljer sig ”ideologin” från ”ekonomin” genom att den har ekonomiska och politiska *förhållanden* som sin *förutsättning* och sitt *arbetsområde*. Den ideologiska verksamheten, praktiken, i ett samhälle har just förklaringen och legitimeringen, eller — naturligtvis — kritiken och avslöjandet av de ekonomiska och politiska samhällsförhållandena som sin viktigaste samhälleliga uppgift. Det betyder inte att varje idé, varje tanke, eller t.ex. varje konstverk utformas i ett bestämt ideologiskt syfte, eller bestäms till sitt innehåll restlöst av politiska och ekonomiska förhållanden. ”Idé” och ”ideologi” är inte samma sak, men när en idé får samhällelig betydelse, genom att framföras som tolkning eller förklaring av verkligheten, blir den en del av ideologin.

Med en *dominerande ideologi* i ett samhälle menar jag den ideologi som legitimerar, förklarar och förespråkar den härskande klassens ställning och de rådande sociala produktionsförhållandena.

En sådan ideologi, som propageras och sprides med de avgörande resurser som den härskande klassen förfogar över då det gäller att påverka människors medvetande, kommer naturligtvis att begränsa möjligheterna att utforma och sprida alternativa föreställningar om samhället, vilka sammanhålls av en samhällskritisk ideologi. Medlen för spridning av tankar mellan

⁴¹ *Till kritiken av den politiska ekonomin*, (Stockholm, 1955).

⁴² *Ibid.*, s. 9.

⁴³ Ideologins betydelse för sammanhållningen av ett samhälle underströks av Marx i flera arbeten, bl.a. i ”Grundrisse”, på svenska i *Grundragen av kritiken av den politiska ekonomin* (Stockholm, 1972). Poulantzas har varit inne på intressanta aspekter av denna fråga, bl.a. i samband med en diskussion av Gramscis teorier.

människor, och människors förmåga att överhuvudtaget tänka, kan inte fullständigt monopoliseras av någon härskande klass. Även de mest förtryckta klasser kan utveckla ett system av förklaringar, antaganden, tolkningar och förhoppningar som bidrar till deras gemensamma identifikation som underordnad klass. Samhällskritisk ideologi *uppkommer* spontant i sådana klasser, men sådana ideologier utvecklas inte automatiskt och spontant till ett hot eller en utmaning mot den dominerande ideologin som helhet.

I en dominerande ideologi kan flera delar urskiljas, delar som hänför sig till, och legitimerar olika områden. ”Politisk ideologi” legitimerar och förklarar de politiska samhällsförhållandena, etc. Den politiska ideologi som karakteriserar det kapitalistiska produktionssättet är det system av uppfattningar och föreställningar som legitimerar den kapitalistiska statens system, dvs. styrelseformerna, de sätt på vilka staten reglerar produktionsförhållandena, det sätt på vilken staten uppträder som administrativ tvångsmakt och direkt fysisk våldsmakt.

Institutioner som upprätthåller denna ideologi, genom att de regleras av den kapitalistiska statens ”rätt”, kommer att reproducera och förstärka både de underordningsförhållandena, som denna rätt i verkligheten vilar på och förutsätter, och den ideologi som legitimerar dessa förhållanden. Skolsystemet, kyrkan och ”kulturen” har ju dessutom alldeles speciella uppgifter som medvetandeproducenter och ideologispridare, men även andra organisationer, som inte omedelbart kanske brukar ses som ”ideologiska”, har också politiskt — ideologiska uppgifter. Detta har naturligtvis också sin tillämpning på fackföreningsrörelsen, på dess ideologi och organisationsformer.⁴⁴

Lenin påpekade i sina ungdomsverk, bl.a. i *Vad bör göras*, en viktig skillnad mellan olika ideologier i arbetarklassens organisationer. Han visade på skillnaden mellan en spontan, facklig ideologi, som uppstår inom arbetarklassen under den dagliga kampen för bättre villkor i arbetet, och som uttrycks i bestämda organisationsformer för arbetarklassen, framför allt fackföreningarna. Det kännetecknande för denna ideologi är att den stimulerar och legitimerar facklig kamp, dvs. arbetarklassens kamp för sina intressen som arbetskraftssäljare i ett system som bygger på lönearbete. Som facklig ideologi innebär den dock inte något incitament till politiskt organisationsarbete som tar sikte på politisk strid om statsmakten, inte heller innebär den en direkt uppmaning till avskaffandet av kapitalismen som produktionssätt. Detta hindrar inte att denna ideologi är mäktig en avsevärd radikalism.⁴⁵

Den andra ideologi som Lenin urskiljde var den ideologi som inte spontant uppkommer inom arbetarklassen, utan införs i arbetarklassen utifrån, och speciellt den ideologi som är förknippad med en vetenskaplig-socialistisk undersökning av samhället. Denna ideologi uppkommer genom sammanförandet av arbetarklassens erfarenheter och marxismens systematiska samhällsanalys. Det var en sådan revolutionär socialistisk ideologi som Lenin förespråkade och ville föra ut i arbetarklassens organisationer.

Genom att hålla isär dessa två ideologier kom Lenin också att göra en betydelsefull skillnad mellan arbetarklassens olika praktiker. Arbetarklassens fackligt-ekonomiska kamp urskiljes som en praktik medan den politiska organiseringen och kampen ses som exempel på en politisk klasspraktik.⁴⁶

Men en ”icke-spontan” ideologi inom arbetarklassen behöver naturligtvis inte vara revolutionärt marxistisk. Det finns också andra politiska klasspraktiker än den revolutionära organiseringen av arbetarklassen i arbetarråd etc. Emellertid förefaller många att anta, att

⁴⁴ Se nedan i texten samt noterna 13 och 25 ovan.

⁴⁵ Se noterna 8 och 9 ovan.

⁴⁶ Framförallt i ”Vad bör göras” i *Valda Verk* m.fl. upplagor, men också i otaliga uppsatser, artiklar och småskrifter. Några av dessa har samlats och getts ut som [Lenins kamp mot ekonomisterna](#), (Köthen, 1970).

”icke-spontan” ideologi och marxism är samma sak. Detta missförstånd finns i en socialdemokratisk och en kommunistisk form.

I den antikommunistiska formen brukar denna uppfattning uttryckas som en kritik mot bolsjevismens och Lenins ”elitism”. Lenin hävdar ju att arbetarklassen inte själv, spontant, kan utveckla ett revolutionärt medvetande, utan att detta måste bero av en systematiserad bearbetning av klassens möjligheter och erfarenheter. En sådan kritik förutsätter eller antar då att den socialdemokratiska ideologin, t.ex. i den form den växt fram i Sverige, skulle vara något som spontant växt fram ur den svenska arbetarklassens erfarenheter. I själva verket har den socialdemokratiska ideologin, alltsedan August Palm började sin lassalleanska förkunneelse, väsentligen inpropagerats i arbetarklassen av intellektuella och ombudsmän — finns det någon som på allvar vill hävda att synen på den allmänna rösträttens betydelse, synen på staten som reforminstrument, läran om anti-cyklisk ekonomisk politik, synen på ATP-fonderna, synen på investeringsbanken etc. har vuxit fram spontant inom arbetarklassen?⁴⁷

Vissa marxister förefaller att i stället dra den slutsatsen att all ideologi i arbetarklassen som inte är revolutionärt marxistisk oundvikligen leder till, eller bär på den socialdemokratiska, statsvänliga reformismen, med dess upphävande av klasskampstanken och betoningen av statens möjligheter att stå över och medla mellan klasserna. Dessa olika felaktiga antaganden leder till missförstånd och svårigheter att känna igen olika typer av politisk och social kamp. LKAB-strejken var således inte resultatet av en kommunistisk konspiration (vilket många ledande socialdemokrater länge antog), utan ett resultat av ett utbrott av genuin, ”trade-unionistisk” facklig rörelse. Men just därför att den var en spontan rörelse av denna ”trade-unionistiska” karaktär kom den att bli en utmaning mot den svenska fackföreningsrörelsen som för länge sedan lämnat det ”trade-unionistiska” stadiet bakom sig, och numera — som framgår av citaten ovan — underordnar sin verksamhet samhällsintressena, så som dessa uppfattas i socialdemokratisk ideologi.⁴⁸

Ideologikonflikter i fackföreningsrörelsens begynnelse

Den socialdemokratiska, statsvänliga (”etatistiska”) ideologi som jag talat om är den mest betydande idéströmningen i den svenska arbetarrörelsens historia. Redan mycket tidigt kom den politiska arbetarrörelsen som i Sverige från början var bärare av denna ideologi att dominera den fackliga rörelsen i politiskt och ideologiskt avseende. Den politiska ideologi som de socialdemokratiska pionjärerna, Palm, Branting etc., representerade var starkt påverkad av Ferdinand Lassalles idétradition.⁴⁹

Lassallismen, med sitt nästan uteslutande intresse för staten som reforminstrument, kom emellertid att propageras och åberopas i en rörelse där fackföreningsrörelsen utgjorde ett viktigt inslag. Lassallismen uppmuntrar alla försök att underordna fackföreningsrörelsen under den politiska, reformsträvande ledningen för det socialdemokratiska partiet. Redan från början kom denna politik i Sverige i konflikt med de existerande ”trade-unionistiska”, fackliga organisationerna.⁵⁰ Det socialdemokratiskt-lassalleanska inflytandet över fackföreningsrörelsen stärktes genom den styrka som en teori som propageras av intellektuella, och ger en skenbart fullständig bild av möjligheterna till arbetarklassens

⁴⁷ Jfr t.ex. debatten i *Arkiv* om den socialdemokratiska trettiotalspolitikens ursprung. Se Otto Steigers artikel i *Arkiv* nr 1, 1972, s. 4-28 ”Till frågan om den ekonomiska politikens tillkomst i Sverige.”

⁴⁸ Thunberg m.fl. har redigerat en rapportage- och dokumentsamling över LKAB-strejken som innehåller utmärkta direkta uttalanden från ledande strejkdeltagare. Ideligen uttrycks det att detta är en ”opolitisk” strejk, att man vänder sig mot socialdemokratisk politisk styrning av fackföreningarna. *Strejken*, (Uddevalla, 1970).

⁴⁹ Se Lindgren, a.a. samt Karleby, *Socialismen inför verkligheten*, (Stockholm, 1926), för ingående diskussioner om den socialdemokratiska politikens statsvänliga och reformistiska förhistoria.

⁵⁰ Lindgren, a.a. och T. Lindbom, *Den svenska fackföreningsrörelsens uppkomst*, (Stockholm, 1938).

emancipation, får före en spontan klassideologi som förklarar enstaka erfarenheter och inte leder fram till ett globalt perspektiv för arbetarklassen. Inflytandet stärktes också därigenom att socialdemokraterna ofta tog initiativ till bildande av fackliga organisationer just för att de skulle tjäna som bas för den politiska agitationen,⁵¹ särskilt i rösträttsfrågan, och efter det att SAP bildats år 1889. Partiet bildades ju just av fackföreningar, och under en lång tid därefter sköttes ledningen av det fackliga arbetet av samma organ. Detta har ibland tolkats som om partiet därmed underordnade den politiska uppgiften under ett fackligt perspektiv,⁵² medan jag snarare tolkar det som uppbyggnaden av en klassbas för den socialdemokratiska reformpolitiken.⁵³ Den form som SAP vid sin tillkomst fick var en viktig faktor för säkerställandet av lassalleansk-socialdemokratisk dominans över den organiserade arbetarklassen.⁵⁴

Organisationsformer

Själva formerna för arbetarklassens organisering i fackföreningar har stått under diskussion i många sammanhang. Sådana utbrott av spontan facklig rörelse, som LKAB-strejken 1969-1970 var ett exempel på, visar för alla, att det finns motsättningar inom fackföreningsrörelsen, och att de motsättningarna ofta uttrycks som motsättningar mellan ledning och medlemmar och som ett missnöje med själva organisationsformen.

Det begrepp som vanligen kommer att karakterisera fackföreningsrörelsens organisationsformer i detta sammanhang är begreppet ”byråkrati”. Som vetenskapligt begrepp är detta tyvärr mycket svåränvänt, vilket bl.a. beror på att det givits många betydelser, men också att det användes i många olika syften.⁵⁵ Den ena av de två huvudbetydelserna av begreppet utgår från att en byråkrati är ett speciellt skikt av människor, som förmedlar statsmakten. Så användes begreppet av Karl Marx. Den berömde tyske sociologen Max Weber menade med byråkrati framför allt ett bestämt organisationsmönster som kännetecknar en viss typ av stat, t.ex. staten under kapitalismen.⁵⁶ Man kan emellertid kombinera dessa begrepp genom att dels tala om byråkratin som *grupp*, och dels som byråkratiska *former* för administration.

Weber utvecklar sin teori om byråkratin ett tema som Marx varit inne på före honom, nämligen att organisationsformen är förknippad med en bestämd *ideologisk* form, legitimering av en viss auktoritet. Den speciella form som skall legitimeras i en byråkratisk organisation, är att en enligt vissa rättsregler vald styrelse skall ges den oinskränkta makten att styra efter gällande rättsregler. Detta innebär, att auktoriteten vilar på ett rättssystem, och den politiskt-juridiska legitimiteten är den viktigaste. I en religiös väckelserörelse kan denna form av legitimering motsvaras av legitimeringen genom andedopet, i vissa militära organisationer kan det viktigaste vara ledarens tapperhet och ”ledareegenskaper”. I andra organisationer förekommer legitimering av organisationsförhållanden genom hänvisning till traditionen. I en annan viktig form är det frågan om en auktoritet och en legitimering av organisationsformen som stammar från att organisationen och ledningen uttrycker medlemmarnas-”väljarnas” vilja och att ledningen står under kontinuerlig kontroll av sina medlemmar och närsomhelst kan avsättas, så snart medlemmarna så önskar.⁵⁷

⁵¹ Lindgren, a.a. och Lindbom, a.a.

⁵² C. Gynna och E. Mannheimer gör en sådan tolkning i sin *En studie i den svenska arbetarklassens uppkomst*, (Lund, 1970).

⁵³ Lindgren, a.a. och Lindbom, a.a.

⁵⁴ För framställningar om kollektivanslutningsfrågans behandling, vilket har ett visst intresse i dessa sammanhang, kan man konsultera Carsparsson, *LO under fem årtionden 1—II* (Stockholm, 1947), eller Westerståhl, a.a.

⁵⁵ I del V av Poulantzas, *Politisk makt och sociala klasser* (Falköping, 1970), finns en ganska givande genomgång.

⁵⁶ Weber finns på engelska i *From Max Weber*, a.a. De viktigaste texterna finns i Weber (1922) a.a.

⁵⁷ Lenins *Staten och revolutionen*, handlar om möjligheten att förverkliga en sådan organisering av samhället.

I en byråkratisk organisation är förhållandet mellan medlemmar-väljare och ledning ett rättsligt förhållande. En byråkratisk ledare kan föra talan mot sina medlemmar och sin organisation om denna försöker avsätta honom på ett icke regelmässigt sätt.⁵⁸ Max Weber förutsatte i sina texter om byråkratin också många andra egenskaper hos ett byråkratiskt system. Gemensamt för dessa drag som han tillskrev det moderna kontorsväldet, var att de var ägnade att förvandla byråkratin till ett kontrollerbart och styrbart instrument i ledningens händer.

Inom fackföreningen finner man knappast någon byråkrati i den meningen att det skulle finnas ett stort skikt av administratörer som stämplar varandras papper och är allmänt ”byråkratiska” i den folkliga meningen av ordet. Även om antalet administratörer och experter i den svenska fackföreningsrörelsen är stigande, är det ändå relativt litet, i synnerhet om man jämför med hur företag och myndigheter i allmänhet är organiserade.⁵⁹

Om man på allvar skall diskutera byråkratisering eller byråkratiska former för administration och organisation får man gå tillväga på andra sätt. Vad det då gäller, är att undersöka om fackföreningsrörelsen har en huvudsaklig organisatorisk form, som kännetecknas av ett ”juridiskt” förhållande mellan ledning och medlemmar, om det finns en frihet för ledningen att så länge den är ledning styra organisationen utan inblandning underifrån och utan att medlemmarna omedelbart kan återkalla ledningens förtroende, och om ledningen kan bestämma över viktiga förhållanden i underordnade organisationsdelars, t.ex. lokalavdelningars arbete, utan att dessa kontinuerligt har möjlighet att bestämma över den centrala ledningens linje.⁶⁰

På annat håll har jag närmare visat att en utveckling mot denna typ av organisation har pågått under den svenska fackföreningsrörelsens historia. Orsakerna till denna utveckling vill jag framför allt söka i statens, och den till staten kopplade ledningen för den socialdemokratiska rörelsen, inflytande på en ursprungligen mycket svag fackföreningsrörelse.⁶¹ Jag skall här antydningvis belysa en av processerna för denna inverkan, genom att ta upp frågan om fackföreningsrörelsen som en *ideologisk apparat* som är underordnad staten.

Ideologiska apparater i statens ”tjänst”

Jag har ovan tagit upp ideologins betydelse som sammanhållande och legitimerande kraft för en samhällsklass och de organisationer som en samhällsklass representeras av. Jag har också tagit upp ideologiers *polemiska* egenskaper, dvs. att olika samhällsklasser och grupper söker sprida sin ideologi till så många som möjligt i samhället.

Statens organisationer är dominerande på det politiska området bl.a. därför att de definierar området för andra politiska organisationers framträdande. Detta kommer att innebära att underordnade organisationer måste välja mellan att antingen arbeta inom det arbetsområde som statens institutioner — parlamentet, den lagliga ramen för fackligt arbete etc. — anvisar, eller att organisera sig på ett sätt som skulle innebära en politisk kamp utanför dessa områden, t.ex. strävan till självständiga politiska klassorganisationer som skulle utmana det statliga maktmonopolet. Om organisationerna instämmer i, eller kan anpassa sig till sin plats i den borgerliga statens institutioner, får detta också konsekvenser för organisationernas politiska ideologi. Om organisationerna accepterar sin roll, måste de också utveckla en ideologi som legitimerar arbetet inom de av staten fastställda ramar, och därmed också, i sista hand, det sätt på vilket staten fungerar. På detta sätt kommer sådana organisationer som reformis-

⁵⁸ Affären med SACO:s förre direktör Bertil östergren är ett bra exempel.

⁵⁹ Se Sunesson, 1971. Samtidigt har också i vissa avseenden en byråkratisering i en rent teknisk, administrativ mening inträffat, vilket jag tar upp där.

⁶⁰ Se Sunesson 1971.

⁶¹ Sunesson 1971.

tiska socialdemokratiska partier, en fackföreningsrörelse som erkänner statens rätt som högsta arbetsmarknadsinstans, etc. att bidra till att reproducera statens organisationsformer och ideologi, på ungefär samma sätt som statens direkt anknutna ideologiska apparater, t.ex. skolan eller den parlamentariska debatten gör det.⁶²

Den svenska socialdemokratiska rörelsen har aldrig utvecklat en ideologi som strider mot den ideologi som legitimerar arbetarrörelsens roll som en organisation underordnad staten.

Organisationsformerna inom fackföreningsrörelsen har också förändrats i riktning mot ”byråkratisering” i den för kapitalismens stat typiska meningen, allteftersom fackföreningsrörelsens underordnande under den politiska ledningen blivit starkare.

Emellertid återskapas också ständigt en annan ideologi inom fackföreningsrörelsen, en ”rent facklig” ideologi, som står i motsättning till den ideologi som legitimerar underordnandet av fackföreningsrörelsen under staten. Denna ideologi har omedelbara materiella rötter. Parallellt med denna ideologis återväxt växer också spontana organisationsformer fram, former som genom sitt uppträdande ställer till ständiga bekymmer för den fackliga och politiska ledningen för arbetarklassens organisationer.⁶³

⁶² Se arbeten av Althusser och Poulantzas anförda i not 25.

⁶³ Frågan om ideologin har jag behandlat ovan. För exempel på de spontana strejkernas karaktär och utvecklingstendenser, se Thunberg, a.a., [LKAB-strejken 1969-1970](#) – Zenit nr 16 ½ 1970 och [Hamnarbetarstrejken i Göteborg november 1969](#). (Stockholm, 1969).